

ЧУЛІНДА Л. І.,кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
та адміністративного права*(Національний авіаційний університет)***КОХТЮК В. А.,**студентка I курсу магістратури
юридичного факультету*(Національний авіаційний університет)*

УДК 341.1:327.7

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.52>

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У БОРОТБІ З АКТАМИ НЕЗАКОННОГО ВТРУЧАННЯ У ДІЯЛЬНІСТЬ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ

У статті наголошується, що основна мета міжнародних та європейських організацій цивільної авіації зосереджена на досягненні постійного глобального зниження ризиків для безпеки польотів. Принципи співробітництва у сфері міжнародної цивільної авіації викладені в Конвенції про міжнародну цивільну авіацію, яка є основним документом Міжнародної організації цивільної авіації (ICAO), а їх дотримання є основоположним при розробці національного законодавства будь-якої держави-члена ICAO. Особлива увага приділяється необхідності удосконалення системи вітчизняної авіабезпеки і приведення її до світових вимог, що здійснюється на основі єдиної державної політики у сфері захисту діяльності цивільної авіації. У зв'язку з тим, що повітряне судно є джерелом підвищеної небезпеки, держави вживають суворих заходів, як на національному, так і на міжнародному рівні щодо боротьби з актами незаконного втручання в діяльність цивільної авіації. Особливо підкреслюється, що цивільна авіація є вразливою для нападу в будь-який час, якщо не вжити заходів авіабезпеки, оскільки експлуатація сучасних повітряних суден забезпечується роботою різних служб, у яких працюють тисячі людей. У зв'язку зі зростанням ролі цивільної авіації в міжнародних перевезеннях пасажирів і вантажів, збільшенням інтенсивності руху на міжнародних авіалініях та розвитком авіаційної техніки міжнародно-правове гарантування безпеки міжнародної цивільної авіації вимагає особливої уваги. Проаналізовано роль міжнародних організацій у боротьбі з актами незаконного втручання у діяльність цивільної авіації як одного з основних напрямів діяльності міжнародних організацій: Організації Об'єднаних Націй, Інтерполу, Міжнародної організації цивільної авіації та інших. Визначено роль та місце міжнародних організацій у боротьбі з актами незаконного втручання у діяльність цивільної авіації, надано оцінку діям міжнародних організацій та запропоновано шляхи подолання проблемних аспектів в діяльності міжнародних організацій. Зроблено висновок, що належна реалізація стандартів і рекомендаційної практики ICAO, інших міжнародних організацій підвищить безпеку та ефективність боротьби з актами незаконного втручання у діяльність цивільної авіації, сприятиме підтримці безпечного, захищеного та сталого розвитку авіаційного транспорту, дослідження причин та передумов актів незаконного втручання у діяльність цивільної авіації сприятиме запобіганню та боротьбі з актами незаконного втручання у діяльність

цивільної авіації. Отже, необхідним є дослідження стандартів та рекомендацій ICAO, інших міжнародних організацій, які потребують належного вивчення і реалізації для ефективного запобігання та боротьби з актами незаконного втручання у діяльність цивільної авіації.

Ключові слова: цивільна авіація, акти незаконного втручання, безпека цивільної авіації, ООН, Інтерпол, Міжнародна організація цивільної авіації, повітряна безпека.

Chulinda L. I., Kokhtiuk V. A. The role of international organizations in the fight against acts of illegal interference in civil aviation activities

The focus of the article is on the notation that the primary goal of international and European civil aviation organizations is concentrated on achieving a continual global reduction in flight safety risks. The principles of cooperation in the field of international civil aviation are outlined in the Convention on International Civil Aviation, which is the fundamental document of the International Civil Aviation Organization (ICAO), and adherence to these principles is foundational in the development of national legislation of any ICAO member state. Special attention is given to the necessity of improving the domestic aviation security system and aligning it with global requirements, accomplished through a unified state policy in the field of civil aviation protection. Due to aircraft being a source of heightened risk, states undertake stringent measures, both at national and international levels, to combat acts of unlawful interference in civil aviation activities. It is emphasized that civil aviation remains vulnerable to attack at any time if aviation security measures are not taken, given that the operation of modern aircraft involves the collaboration of various services employing hundreds of thousands of individuals. With the increasing role of civil aviation in international passenger and cargo transportation, the intensification of traffic on international air routes, and the development of aviation technology, ensuring the safety of international civil aviation through legal means demands particular attention. The role of international organizations in combating acts of unlawful interference in civil aviation activities is analyzed as one of the main directions of these organizations' work: the United Nations, Interpol, the International Civil Aviation Organization, and others. The role and place of international organizations in combating acts of unlawful interference in civil aviation activities are defined, an assessment of the actions of international organizations is provided, and ways to overcome problematic aspects in the activities of international organizations are proposed. Proper implementation of ICAO standards and recommended practices, as well as those of other international organizations, will enhance the safety and efficiency of combating acts of unlawful interference in civil aviation activities, contributing to the support of safe, secure, and sustainable development of air transport. It is concluded that researching the causes and prerequisites of acts of unlawful interference in civil aviation activities will contribute to preventing and combating such acts. Therefore, it is necessary to study the standards and recommendations of ICAO and other international organizations, which require thorough examination and implementation for effective prevention and combating of acts of unlawful interference in civil aviation activities.

Key words: civil aviation, acts of unlawful interference, aviation safety, United Nations, Interpol, International Civil Aviation Organization, aviation security.

Вступ. Цивільна авіація має неоціненне значення для економічного та соціального життя міжнародної спільноти. З кожним роком роль цивільної авіації у нашому житті зростає, оскільки сприяє розвитку держави, визначає напрями міжнародної співпраці. Спільне використання авіаційного простору надає можливості здійснювати співробітництво в різних

напрямах. Разом з тим, повітряне судно є джерелом підвищеної небезпеки, тому держави вживають суворих заходів як на національному, так і на міжнародному рівні щодо боротьби з актами незаконного втручання в діяльність цивільної авіації, оскільки цивільна авіація є вразливою для нападу, якщо не вживати заходів авіабезпеки.

До повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України цивільна авіація сприймалася частиною певного транспортного сполучення, становила цілісну транспортну систему для населення. Наразі цивільна авіація є найбільш уразливим об'єктом, що може нести велику загрозу для життя багатьох людей. Загалом повітряна безпека є частиною загальної безпеки життя людей, а вчинення актів незаконного втручання в цивільну авіацію прирівнюється до актів тероризму чи міждержавного злочину.

Терористичні акти в повітрі є невід'ємною частиною життя, наприклад, захоплення літака Boeing 737-2Н6 малайзійської національної авіакомпанії Malaysian Airlines System невідомими особами 4 грудня 1977 р.; захоплення літака Boeing 737-247 авіакомпанії Xiamen Airlines терористом 2 жовтня 1990 р.; захоплення лайнера Boeing 747 авіакомпанії All Nippon Airways одним із пасажирів 23 липня 1999 р.; захоплення пасажирських літаків Boeing 767-223ER, 175 United Airlines, Boeing 757-223, Boeing 757-222 у США 11 вересня 2001 р.; захоплення та викрадення лайнера Boeing 767 авіакомпанії Ethiopian Airlines другим пілотом 17 лютого 2014 р. [1], до того ж територія України не стала винятком щодо вчинення таких терористичних актів – знищення малайзійського літака «Boeing-777» авіакомпанії Malaysia Airlines 17 липня 2014 р. над Торезом стало першим в історії незалежної України актом незаконного втручання та підтвердило вразливість цивільної авіації до злочинних посягань [2, с. 106].

Такі акти продовжують мати місце і сьогодні, а тому дослідження дій міжнародних організацій, вивчення їх можливостей щодо запобігання та боротьби з цими незаконними актами є однією з найважливіших передумов для розвитку і вдосконалення авіатранспортної системи, а тому є актуальним.

Постановка завдання. Роль міжнародних організацій у боротьбі з актами незаконного втручання, спрямованими проти безпеки цивільної авіації досліджували такі вчені, як Т.О. Коломоєць, В.Р. Бордунок, Безубов Д.О., В.К. Колпаков, Р.О. Герасимов, О.А. Гусар, А.Ю. Піджаков, А.В. Філіппов та інші. Прямо чи опосередковано елементи оновленого конвенційного механізму боротьби з незаконними актами щодо міжнародної цивільної авіації аналізували Г. Коргунова, Я. Наконечна. Правову участь Інтерполу в міжнародних кримінально-правових відносинах досліджував О.В. Столяровський. Однак питання участі міжнародних та європейських організацій цивільної авіації у боротьбі з актами незаконного втручання недостатньо розроблені й потребують подальшого дослідження.

Отже, метою статті є здійснення аналізу реалізації ефективних міжнародних та європейських стандартів, виокремлення особливостей поняття «актів незаконного втручання в діяльність цивільної авіації», уточнення дій, що можна віднести до актів незаконного втручання, а також місця, ролі та функцій, що виконуються міжнародними організаціями для запобігання та боротьби з актами незаконного втручання в діяльність цивільної авіації.

Дослідження здійснювалося за допомогою, зокрема, порівняльного та системного методів для з'ясування ефективності дій міжнародних організацій у боротьбі з актами незаконного втручання у діяльність цивільної авіації, враховуючи величезні збитки від дій терористів, зокрема, після повномасштабного вторгнення РФ на територію суверенної України.

Результати дослідження. Першочергово для уточнення поняття «актів незаконного втручання», необхідно охарактеризувати правову базу – міжнародні договори, що регулюють безпеку цивільної авіації в міжнародному праві. Загалом механізм боротьби з актами незаконного втручання мав конвенційний характер, адже базувався на міжнародних конвенціях, і до 2018 року регулювання здійснювалося: Токійською конвенцією 1963 року [3], Гаазькою конвенцією 1970 року [4], Монреальською конвенцією 1971 року [5], Додатковим Протоколом до Монреальської конвенції 1988 року [6]. Україна є учасником всіх міжнародних договорів та визнає на своїй території дію всіх Конвенцій. У 2018 році набули

чинності відразу два важливі міжнародно-правові договори у сфері боротьби з незаконними актами щодо міжнародної цивільної авіації: 1 січня – Пекінський протокол, який доповнює Гаазьку конвенцію 1970 р., а 1 липня – також і Пекінська конвенція, що замінила для держав-учасниць два документи – Монреальську конвенцію 1971 р. і додатковий Протокол 1988 р. до неї. Таким чином, з усіх міжнародних договорів у даній сфері на сьогоднішній день не набув чинності лише Монреальський протокол 2014 р., який змінює Токійську конвенцію 1963 р. [7].

Проведений аналіз міжнародних документів свідчить, що вони не містять дефініцій актів незаконного втручання в цивільну авіацію і не надають переліку таких актів. Загалом можна вважати не вірним використання поняття «акт», адже за своєю правовою природою це є протиправне діяння (дія або бездіяльність). Тлумачення чи невірний переклад аст з англійської має наслідком некоректне застосування та нерозуміння цього поняття. Так, до прикладу, Пекінська конвенція 2010 року, у статті 1 визначає злочином (тобто саме протиправним діянням) погрозу, спробу, організацію, участь, допомогу, а також змову чи сприяння в таких діях [8].

Варто погодитися, що акт незаконного втручання в цивільну авіацію є злочином, і становить небезпеку для суспільства. Цей злочин можна визначити як фізичні дії – захоплення літака, заручників, вчинення авіакатастрофи, зміну курсу літака, збиття цивільних літаків, так і інформаційну діяльність, пов'язану з допомогою, організацією, керуванням вчинення таких злочинів. Більш влучним буде використання терміну повітряний тероризм і визначення його, як усі злочинні дії, що загрожують безпеці міжнародної повітряної навігації. У спробі більш детально визначити повітряний тероризм можна припустити, що це акт незаконного втручання в міжнародну цивільну авіацію та її засоби, включаючи незаконне захоплення повітряного судна, диверсію або збройний напад на повітряне судно, що використовується в міжнародному повітряному транспорті, або на наземну інфраструктуру, що використовується таким транспортом [9, с. 261].

Додаток 17 до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію «Безпека. Захист міжнародної цивільної авіації від актів незаконного втручання» містить Стандарти та Рекомендовану практику ІКАО щодо загальної мети заходів авіаційної безпеки; заходів щодо пасажирів і їх ручної поклажі; заходів щодо зареєстрованого багажу, вантажу та інших предметів; заходів щодо контролю доступу в контрольовані та інші зони аеропорту; заходів щодо проектування аеропортів з урахуванням забезпечення безпеки. Також наведено стандарти і рекомендовану практику з питань керівництва діями у зв'язку з актами незаконного втручання [10].

Важливим є звернути увагу на діяльність міжнародних організацій, метою яких є боротьба та запобігання актам незаконного втручання в цивільну авіацію.

Організація Об'єднаних Націй є однією з найвпливовіших організацій, метою створення якої було забезпечення миру у всьому світі. Відповідно до статті 2 Статуту ООН кожна держава-учасниця ООН має утримуватися від застосування сили і вирішувати конфлікти мирним шляхом. Рада Безпеки ООН має обов'язок встановлення будь-якої загрози миру, порушення миру або акту агресії, а також уповноважує на прийняття юридично-обов'язкових рішень.

Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО) є спеціалізованою установою ООН, що була створена урядами держав в 1944 році для координації міжнародного співробітництва у сфері міжнародної цивільної авіації. Установчим документом, що регулює діяльність цього спеціалізованого органу, є Конвенція про міжнародну цивільну авіацію (Чиказька конвенція) 1944 року. ІКАО як глобальний форум держав для міжнародної цивільної авіації реалізує свої функції, розробляючи політику та стандарти, проводить аудит відповідності, а також дослідження та експертні аналізи, надає допомогу та розбудовує авіаційний потенціал за допомогою багатьох інших видів діяльності та співпраці держав-членів та зацікавлених сторін [10]. Загалом рішення в ІКАО приймаються консенсусом через обраних держав на підтримку стратегічних цілей, які вона ухвалює для визначення пріоритетів і розвитку міжнародного повітряного транспорту.

Сучасна цивільна авіація складається з великих транспортних комплексів, комунікацій, інфраструктури, трудових ресурсів, куди входять авіакомпанії, аеропорти, цивільна авіація всієї держави або об'єднання держав, або весь цивільний повітряний флот держав-членів ІСАО. Порушення роботи однієї з підсистем має наслідком порушення безпеки функціонування усєї системи.

Окрім ІСАО, міжнародні регіональні авіаційні організації також відіграють важливу роль у формуванні та розвитку міжнародного авіаційного права. На сьогоднішній день кількість таких організацій становить близько 40. Серед них можна виокремити такі: Європейська конференція цивільної авіації, створена в 1954 році; Європейське агентство з гарантування безпеки аеронавігації Євроконтроль, засноване в 1960 році; Африканська комісія цивільної авіації, заснована в 1969 році Африканське та Мадагаскарське агентство з безпеки польотів (засноване в 1959 році); Латиноамериканська комісія цивільної авіації (заснована в 1960 році); Латиноамериканська комісія цивільної авіації (заснована в 1969 році). Латиноамериканська комісія цивільної авіації (створена в 1973 році); Рада цивільної авіації арабських держав (створена в 1967 році).

Міжнародні та європейські організації цивільної авіації розробляють програми авіаційної безпеки, плани дій на випадок надзвичайних ситуацій в аеропорту, зокрема, реагування на акти незаконного втручання, повідомлення та відстеження, та координують дії безпеки, необхідні у надзвичайних ситуаціях, пов'язаних із літаками, будівлями терміналів та об'єктами аеропорту.

Не менш важливу роль в боротьбі з актами незаконного втручання в цивільну авіацію відіграє Інтерпол, здійснюючи свою діяльність відповідно до Статуту Інтерполу та Правил внутрішнього поліцейського співробітництва і внутрішнього контролю за архівами Інтерполу. Основною функцією Інтерполу є боротьба з тероризмом та транснаціональними злочинами, а всі акти незаконного втручання можна прирівняти до актів тероризму в повітрі. Діяльність Інтерполу полягає в забезпеченні співпраці національних кримінальних органів в межах прийнятих міжнародних договорів та Загальної декларації з прав людини [11, с. 7].

Варто зазначити, що загалом Інтерпол сприяє взаємодії держав у боротьбі з міжнародною злочинністю, що охоплює боротьбу з міжнародними кримінальними злочинами, а також зі звичайними кримінальними злочинами, що мали місце на території декількох країн. Важливою особливістю є те, що Інтерпол сам не розслідує кримінальні злочини, а лише допомагає іншим державам в розслідуваннях [12, с. 72].

Серед напрямів діяльності Інтерполу боротьба з актами незаконного втручання в цивільну авіацію є порівняно новим, після того, як в Токіо після конференцій Міжнародної організації цивільної авіації було прийнято рішення, що дані акти будуть прирівнюватися до міжнародних кримінальних злочинів (на підставі Токійської конвенції). Після цього Інтерпол постійно співпрацює з ІСАО, разом приймаючи рекомендації щодо посилення охорони аеропортів, забезпечення безпеки літаків на землі та в повітрі.

Щорічний звіт Європолу про ситуацію з тероризмом і тенденції в ЄС містить огляд терористичних дій в ЄС за певний рік. Співробітникам правоохоронних органів, політикам і широкій громадськості пропонуються факти та цифри про тероризм в ЄС, а також аналізуються тенденції розвитку в цій сфері злочинності на основі інформації, яку країни-члени надають Європолу. Завданням оперативної групи Інтерполу є ідентифікувати підозрюваних та їхню причетність до злочинів. Ідентифікація відбувається шляхом збору й аналізу інформації з відкритих джерел [13]. В інтернеті, зокрема у соціальних мережах, міститься величезний масив таких даних. Вони можуть суттєво допомогти слідчим, тому міжнародна співпраця у цьому напрямі є неоціненною.

Окремо, необхідно проаналізувати діяльність міжнародних та європейських організацій, що мають особливу правову природу створення, таких, як НАТО та Європейський Союз.

Основною метою діяльності Організації Північноатлантичного договору (Північноатлантичний альянс або НАТО) є колективна оборона. НАТО загалом бере участь у боротьбі

з тероризмом, зміцненні безпеки і забезпеченні стабільності у регіонах світу. Для протистояння загрозам безпеці держави-члени НАТО об'єднуються для здійснення військових операцій через співпрацю з партнерами, враховуючи процес трансформації обороноспроможності. Варто звернути увагу, що НАТО співпрацює з Євроконтролем, розробляючи цивільно-військові процедури контролю за повітряним рухом з урахуванням сучасних реалій безпеки, а також ініціює розгляд можливих шляхів зменшення ризиків, пов'язаних із застосуванням переносних зенітно-ракетних комплексів проти цивільної та військової авіації. Координаційна група безпеки та управління повітряним рухом, що є спільним органом НАТО та Євроконтролю і діє під егідою Комітету НАТО з управління повітряним рухом, становить основу практичної співпраці двох організацій у галузі врегулювання кризових ситуацій, є однією з можливостей забезпечення більш систематичних обмінів між партнерами [14].

Європейський Союз також приділяє неабияку увагу політиці безпеки, що охоплює всі ланки повітряної транспортної системи, які можуть впливати на безпеку літака та/або інфраструктури. Так, з метою забезпечення високого та уніфікованого рівня безпеки цивільних польотів у будь-який час було прийнято Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2018/1139 від 04 липня 2018 року про спільні правила у галузі цивільної авіації та про створення Агентства з безпеки польотів Європейського Союзу, про внесення змін до регламентів Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 2111/2005, (ЄС) № 1008/2008, (ЄС) № 996/2010, (ЄС) № 376/2014 та директив Європейського Парламенту і Ради 2014/30/ЄС та 2014/53/ЄС [15].

Висновки. Отже, система безпеки цивільної авіації характеризується розгалуженістю міжнародних і національних органів, а також наявністю великої кількості міжнародних договорів, що регулюють боротьбу з актами незаконного втручання у діяльність цивільної авіації. Незважаючи на наявність спеціальних органів, головним призначенням яких є саме забезпечення безпеки, питання міжнародної безпеки цивільної авіації залишається не вирішеним, адже повітряний тероризм продовжується, до того ж терористи використовують нові способи для вчинення незаконних актів, залучаючи нові технічні розробки (дрони, шахеди, ракети та інші).

Авіаційна безпека передбачає комплекс заходів, а також людські та матеріальні ресурси для захисту цивільної авіації від актів незаконного втручання в діяльність цивільної авіації, тобто стан захищеності авіації від незаконного втручання в діяльність авіації; відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з можливістю нанесення збитків від незаконного втручання в діяльність авіації.

Ефективна діяльність НАТО, Інтерполу, Міжнародної організації цивільної авіації, європейських організацій цивільної авіації є надійним способом захисту та боротьби з актами незаконного втручання у діяльність цивільної авіації, оскільки ці організації захищають своїх держав-членів, надаючи практичні рекомендації та зброю для відповіді чи накладають санкції. Виконанню авіаційно-транспортних обмежень сприяють правові та технічні заходи ООН та спеціалізованих міжурядових організацій цивільної авіації, оскільки вони здатні забезпечити реальний контроль за додержанням встановлених примусових заходів, що підвищує їх ефективність. Вступаючи в еру цифровізації у сфері польотів і двигунів, ІКАО впроваджує інновації, розширює партнерство між ООН і технічними зацікавленими сторонами, щоб допомогти державам у запобіганні та боротьбі з актами незаконного втручання у діяльність цивільної авіації.

Разом з тим, залишається достатньо можливостей для вдосконалення авіаційних правил за активної участі ІКАО щодо боротьби з актами незаконного втручання. Авіаційна безпека як найбільша цінність авіаційних послуг заслуговує на належну увагу міжнародних та європейських регіональних організацій цивільної авіації, які розробляють та впроваджують авіаційні стандарти, а положення Статуту ООН та Чиказької конвенції надають їм легітимність.

Список використаних джерел:

1. 10 гучних викрадень літаків за останні 40 років. Інфографіка. URL: <https://www.volynnews.com/news/society/10-huchnykh-vykradenlitakiv-za-ostanni-40-rokiv-infohrafika/> (дата звернення 19.11.2023).
2. Філіппов А.В. Авіаційна безпека: проблеми термінології українського та міжнародного права. *DICTUM FACTUM*. 2019. № 2. С. 105–113.
3. Конвенція про правопорушення та деякі інші дії, вчинені на борту повітряного судна від 14 вересня 1963 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_244 (дата звернення 19.11.2023).
4. Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден від 16 грудня 1970 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_167 (дата звернення 19.11.2023).
5. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації від 23 вересня 1971 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_165 (дата звернення 19.11.2023).
6. Коргунова Г., Наконечна Я., Поліщук І. Боротьба з актами незаконного втручання в діяльність цивільної авіації. *Збірник наукових праць ЛОГОΣ*. 2021. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-19.03.2021.v1.37> (дата звернення 19.11.2023).
7. Філіппов А.В. Боротьба з незаконними актами щодо міжнародної цивільної авіації: оновлений конвенційний механізм. *DICTUMFACTUM. Міжнародне право* 2019. № 3(5). С. 154–163.
8. Філіппов А.В. Незаконні акти стосовно цивільної авіації: сучасна концепція в міжнародному праві. *Підприємництво, господарство, право. Міжнародне право*. 2019. С. 201–205.
9. Adam Radomyski, Paweł Bernat Contemporary Determinants of Organising Effective Protection of Civil Aviation Against Terrorism, Volume 35, 2018. P. 259–270.
10. ICAO. 2017. Annex 17 to the Convention on International Civil Aviation: Security – Safeguarding International Civil Aviation Against Acts of Unlawful Interference, 10th ed., 2017, retrieved from: https://www.icao.int/safety/airnavigation/NationalityMarks/annexes_booklet_en.pdf (дата звернення 19.11.2023).
11. Progress Report. International Criminal Police Review. Year 43. November-December. 2021. № 415, p. 6–9.
12. Столяровський О.В. Правова участь ІНТЕРПОЛУ в міжнародних кримінально-правових відносинах. *Юридичний науковий електронний журнал*. URL: http://lsej.org.ua/1_2015/59.pdf (дата звернення 19.11.2023).
13. EU Terrorism Situation & Trend Report (TE-SAT). URL: <https://www.europol.europa.eu/publications-events/main-reports/tesat-report> (дата звернення 19.11.2023).
14. Три головні складові порядку денного – партнерські зв'язки Альянсу. Довідник читача. Стамбульський саміт, НАТО 2004. URL: <https://www.nato.int/docu/rdr-gde-ist/rdr-gde-ist-ukr.pdf> (дата звернення 19.11.2023).
15. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС). *Офіційний Вісник Європейського Союзу*. 22.08.2018. Переклад 01.07.2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-es-20181139.pdf> (дата звернення 19.11.2023).

